

УДК 378.016:808.5

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-32>

Олена КУЛИК,
 orcid.org/0000-0001-9116-4403
 доктор педагогічних наук, доцент,
 професор кафедри української лінгвістики і методики навчання,
 доцент кафедри професійної освіти
 Університету Григорія Сковороди в Переяславі
 (Переяслав, Київська область, Україна) olenakulyk@gmail.com

ЕВРИСТИЧНА ДІАЛОГОВА ВЗАЄМОДІЯ ТА ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ: СИНТЕЗ, ПРОЦЕДУРА, ЗАСТОСУВАННЯ, РЕЗУЛЬТАТ

У статті обґрунтовано критерії, показники й рівні сформованості комунікативної компетентності в здобувачів вищої освіти; доведено, що досягнення високого рівня сформованості комунікативної компетентності під час навчання можливе за умови розв'язання завдань, що потребують діалогової взаємодії. Евристичну діалогову взаємодію потлумачено як колективне паритетне інтелектуальне спілкування відносно короткими репліками, з використанням комунікативно доречних вербальних і невербальних засобів, скероване на розширення соціально-комунікативного досвіду учасників діалогу, а комунікативну компетентність – як готовність, здатність і бажання здобувачів освіти ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички й власний комунікативний досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети й бажаного прагматичного ефекту. Для з'ясування рівнів сформованості комунікативної компетентності проведено діагностувальний зріз знань майбутніх педагогів / учителів / викладачів. Зрізові роботи містили завдання, виконання яких передбачало евристичну діалогову взаємодію. Виявлено рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів – низький, достатній і високий – за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльним, рефлексійним критеріями. Дійдено висновку, що досягнення високого рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів під час навчання можливе за умови систематичного виконання ними завдань, що потребують евристичної діалогової взаємодії. Окрім того, означені завдання дають можливість кожному здобувачеві з'ясувати прогалини в комунікативному досвіді й «заповнити» їх.

Ключові слова: діалогова взаємодія, комунікативна компетентність, здобувачі освіти, спілкування, мова, мовлення.

Olena KULYK,
 orcid.org/0000-0001-9116-4403
 Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
 Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education,
 Associate Professor at the Department of Professional Education
 Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
 (Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) olenakulyk@gmail.com

HEURISTIC CONVERSATIONAL INTERACTION AND DIAGNOSIS OF THE FORMATION LEVELS IN THE COMMUNICATIVE COMPETENCE AMONG EDUCATION APPLICANTS: SYNTHESIS, PROCEDURE, IMPLEMENTATION, RESULT

The article substantiates the criteria, indicators and formation levels of communicative competence in applicants for higher education; it's confirmed that the achievement of a high level of communicative competence in learning is possible when solving problems that require conversational interaction. Heuristic conversational interaction is defined as collective parity intellectual communication in relatively short replicas, using communicatively appropriate verbal and non-verbal means, aimed at expanding the social and communicative experience of dialogue participants. Communicative competence is defined as the willingness, ability and desire of applicants to effectively use language and speech knowledge, formed abilities, skills and own communicative experience to harmonize all types of communication, achievement of communicative goal and desired pragmatic effect. To determine the levels of communicative competence formation, a diagnostic assessment of the future educators' / teachers' / lecturers' knowledge was conducted. The works on the assessment contained tasks, which realization involved a heuristic conversational interaction. The author identified

the future educators / teachers / lecturers communicative competence formation levels as low, sufficient and high based on motivational and evaluative; cognitive; operational; reflexive criteria. It is concluded that achieving a high level of future educators / teachers / lecturers communicative competence formation during training is possible if they systematically perform tasks that require heuristic conversational interaction. In addition, these tasks give each applicant the opportunity to find out the gaps in communicative experience and "fill in" them.

Key words: *conversational interaction, communicative competence, education applicants, communication, language, speech.*

Постановка проблеми. Одним з актуальних питань сучасної педагогічної науки є формування в здобувачів освіти комунікативної компетентності задля підготовки їх до повноцінної ефективної комунікації в суспільстві. Взаємодія комунікантів – багатоаспектна й розгалужена система мовленнєвої комунікації, що реалізується шляхом вибору й уживання різнорівневих мовних засобів. З огляду на те, що мовленнєва комунікація відбувається щоразу в нових ситуаціях (іноді непередбачуваних), добір мовних засобів у конкретних обставинах має відповідати меті спілкування, інтелектуальному рівневі співрозмовників, їхнім прагматичним настановам, цінностям, мотивам тощо. Для того, щоб мовленнєва комунікація зі співрозмовником була продуктивною, комунікант має бути психологічно готовим до цього, а отже, педагог (учитель / викладач) має враховувати рівні готовності здобувачів освіти до комунікації та прогнозувати вихід зі складної для них комунікативної ситуації, передбачати надання диференційованої допомоги під час мовленнєвої діяльності.

Аналіз досліджень. Науковий доробок видатних учених у царині лінгвістики, психології, педагогіки, лінгводидактики свідчить про те, що окремі аспекти означеної проблеми зазнали пильної уваги науковців, зокрема: формування картини світу за допомогою мови (Арістотель, Бодуен де Куртене, В. фон Гумбольдт, О. Потебня, Л. Щерба й інші); вплив народної педагогіки на розвиток умінь особистості ефективно спілкуватися (Г. Ващенко, Я. Коменський, І. Песталоцці, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.); мовленнєвий розвиток здобувачів освіти через призму їхнього духовного становлення (О. Біляєв, М. Вашуленко, Л. Мацько, М. Пентилюк, В. Сухомлинський та інші); ефективне забезпечення освітнього процесу з урахуванням загальних питань теорії та практики навчання (А. Алексюк, Ю. Бабанський, Я. Коменський, К. Ушинський, В. Ягупов та інші); роль і значення мовних одиниць у спілкуванні (Н. Арутюнова, Н. Бабич, Ф. Бацевич, Л. Мацько й інші); психолінгвістичні аспекти мови й мовлення (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін та інші); розвиток мовленнєво-комунікатив-

них умінь школярів на уроках української мови (Н. Бабич, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Караман, Г. Шелехова й інші). Однак, як зазначають дослідники, пошук ефективних шляхів формування комунікативної компетентності в здобувачів освіти триває й дотепер, що пов'язано зі складністю та багаторівневістю самої проблеми.

Мета статті – обґрунтувати критерії та показники комунікативної компетентності й виявити рівні сформованості її в здобувачів вищої освіти; довести, що досягнення високого рівня сформованості комунікативної компетентності під час навчання можливе за умови розв'язання завдань, що потребують евристичної діалогової взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Перелік наукових публікацій у царині лінгвістики, психології, педагогіки, лінгводидактики, де віддзеркалено визначення, специфіку, шляхи / способи досягнення ефективного перебігу діалогу (діалогової взаємодії, діалогової комунікації), налічує сотні позицій. У пропонованій рецепції ми не ставимо за мету проаналізувати їх усі (або ж навіть найвідоміші праці), окреслимо наше бачення дефініцій, важливих у межах нашого дослідження.

Евристичну діалогову взаємодію ми тлумачимо як *колективне паритетне інтелектуальне спілкування відносно короткими репліками з використанням комунікативно доречних вербальних і невербальних засобів, скероване на розширення соціально-комунікативного досвіду учасників діалогу.*

Комунікативну компетентність в одній зі своїх публікацій ми трактували як *здатність учнів ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички й власний досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування, досягнення комунікативної мети й бажаного прагматичного ефекту* (Кулик, 2018: 82). Спостереження за освітнім процесом у закладах загальної середньої та вищої освіти спонукали нас уточнити визначення та запропонувати у формулюванні *«готовність, здатність і бажання здобувачів освіти ефективно використовувати мовні й мовленнєві знання, сформовані вміння, навички й власний комунікативний досвід із метою гармонізації всіх видів спілкування,*

досягнення комунікативної мети й бажаного прагматичного ефекту», адже не кожна особистість, яка здатна до комунікації, виявляє готовність і бажання її здійснювати. Унаочнимо зазначене вище з опертям на підготовку здобувачів вищої освіти, які отримують професійну кваліфікацію педагога / вчителя / викладача.

Згідно із чинними Професійними стандартами на групу професій «Викладачі закладів вищої освіти» (Професійний стандарт, березень, 2021), «Вчитель початкових класів закладів загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (Професійний стандарт, грудень, 2020), «Педагог професійного навчання» (Професійний стандарт, червень, 2020) формування комунікативної компетентності прямо чи опосередковано передбачено в кожному з них у тій чи тій інтерпретації в межах загальних і / чи професійних компетентностей, як-от: «здатність до комунікації в межах професійної діяльності», «здатність запобігати конфліктним ситуаціям» (Професійний стандарт, червень, 2020), «володіння комунікативними навичками, здатність проявляти емпатію», «здатність мотивувати людей і рухатися до спільної мети» (Професійний стандарт, березень, 2021), «здатність до міжособистісної взаємодії, роботи в команді, спілкування з представниками інших професійних груп різного рівня», «мовно-комунікативна компетентність» (Професійний стандарт, грудень, 2021).

З опертям на вищезазначене ми виокремили мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і рефлексійний критерії сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів, що характеризуються певними показниками:

– **мотиваційно-ціннісний:** зацікавленість і потреба в спілкуванні, сприйняття співрозмовника, розуміння його мотивів, осмислення способів комунікації;

– **когнітивний:** знання мовного коду соціолінгвістичного, соціокультурного характеру для розв'язання комунікативних завдань, наявність розвиненого соціального інтелекту;

– **діяльнісний:** аналіз та оцінка комунікативної ситуації, постановка мети спілкування для розв'язання прагматичних настанов, вибір комунікативних стратегій і вибудовування комунікативних тактик, володіння способами розв'язання комунікативних завдань, включення до комунікативної діяльності, збагачення комунікативного досвіду;

– **рефлексійний:** аналіз ефективності власного комунікативного акту на основі рефлексії досягнутих комунікативних цілей та осмислення шляхів свого вдосконалення в процесі комунікації.

На основі критеріїв ми визначили рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів (**низький, достатній, високий**).

Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів визначаємо за нижчезазначеними показниками.

1. Мотиваційно-ціннісний критерій:

– **зацікавленість майбутніх педагогів / учителів / викладачів у спілкуванні:** а) низький рівень – не досить зацікавлений у спілкуванні, вважає за краще виконувати завдання за зразком, шаблонами; б) достатній рівень – зацікавлений у спілкуванні, активно йде на контакт; в) високий рівень – зацікавлений у спілкуванні й виявляє високу комунікативну активність, розуміє необхідність набуття та реалізації комунікативної компетентності в навчальній і позанавчальній діяльності;

– **бажання ініціювати комунікативний акт:** а) низький рівень – вступає в комунікативний акт з ініціативи викладача, вибудовує комунікацію за запропонованим алгоритмом, схемою; б) достатній рівень – прагне організувати комунікативний акт, самостійно й довільно ініціює спілкування (в межах заняття); в) високий рівень – прагне організувати комунікативний акт у позанавчальній діяльності, довільно ініціює спілкування та виявляє прагнення бути зрозумілим;

– **сприйняття майбутнім педагогом / учителем / викладачем співрозмовника:** а) низький рівень – не досить зорієнтований на розуміння співрозмовника, використовує мовні кліше; б) достатній рівень – адекватно сприймає співрозмовника, розуміє відповідну реакцію; в) високий рівень – зорієнтований на сприйняття та розуміння співрозмовника, прагне досягти компромісу, співробітництва;

– **усвідомлення мотивів співрозмовника:** а) низький рівень – не усвідомлює мотиву співрозмовника; б) достатній рівень – ідентифікує мотив співрозмовника як достатню підставу для організації комунікативного акту; в) високий рівень – має цілісне уявлення про майбутній комунікативний акт, здатний ініціювати початок мовленнєвої взаємодії;

– **розуміння цінностей співрозмовника й способів комунікації:** а) низький рівень – прагне

усвідомити цінності співрозмовника й дібрати відповідні способи комунікації; б) достатній рівень – розуміє цінності співрозмовника й добирає наявні в комунікативному досвіді способи комунікації; в) високий рівень – виявляє готовність до діалогу, розуміє цінності співрозмовника, добирає наявні в комунікативному досвіді, апробує нові способи комунікації.

2. Когнітивний критерій:

– **знання мови:** а) низький рівень – знання мовного коду поверхові; б) достатній рівень – тексти будує прості, одноманітні; в) високий рівень – розуміє складні, значні за обсягом тексти;

– **знання соціолінгвістичного, соціокультурного характеру:** а) низький рівень – розуміє, інтерпретує та прогнозує комунікативні ситуації; б) достатній рівень – обирає прийнятний стиль спілкування, використовує знання соціокультурного характеру; в) високий рівень – розв’язує соціокультурні конфлікти в спілкуванні;

– **соціальний інтелект:** а) низький рівень – адекватно розуміє цілі, наміри, потреби учасників комунікації, передбачає наслідки їхньої комунікативної поведінки; б) достатній рівень – володіє вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки; в) високий рівень – інтеріоризує соціальні контексти; вільно володіє вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки; вміє користуватися експресивним потенціалом у спілкуванні.

3. Діяльнісний критерій:

– **аналіз та оцінка комунікативної ситуації:** а) низький рівень – розпізнає та оцінює раніше розглянуті типові комунікативні ситуації; б) достатній рівень – розпізнає та оцінює нетипові комунікативні ситуації; в) високий рівень – виявляє ситуативну адаптивність;

– **досягнення комунікативної мети:** а) низький рівень – ставить помилкову комунікативну мету, якої неможливо досягти; б) достатній рівень – правильно ставить і розуміє комунікативну мету, цілеспрямовано її досягає, надаючи комунікативному актові цілеспрямованості; в) високий рівень – правильно ставить і розуміє комунікативну мету, успішно її досягає, надаючи комунікативному актові цілеспрямованості й перспективи;

– **вибір комунікативної стратегії та вибудовування комунікативної тактики; володіння способами розв’язання комунікативних завдань; включення в комунікативну діяльність як суб’єкта прагнення до реалізації комунікативного плану; збагачення комунікативного досвіду:** а) низький рівень – реалізує алгоритм дій:

планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація та переконання співрозмовника слабкі; б) достатній рівень – реалізує алгоритм дій: планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація та переконання співрозмовника на достатньому рівні; в) високий рівень – реалізує алгоритм дій: планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація та переконання співрозмовника адекватні до ситуації спілкування та комунікативних цілей.

4. Рефлексійний критерій:

– **аналіз ефективності власного комунікативного акту на основі рефлексії досягнутих комунікативних цілей:** а) низький рівень – не аналізує власний комунікативний акт або оцінює помилково, не досягає комунікативної мети; б) достатній рівень – аналізує власний комунікативний акт за допомогою викладача, усвідомлює комунікативні невдачі, не завжди досягає комунікативної мети; в) високий рівень – аналізує ефективність власного комунікативного акту на основі рефлексії досягнутих комунікативних цілей;

– **осмислення шляхів власного комунікативного вдосконалення:** а) низький рівень – не прагне шукати способів комунікативного вдосконалення; б) достатній рівень – здійснює спроби пошуку способів комунікативного вдосконалення, використовує можливості для реалізації комунікативних умінь; в) високий рівень – проводить постійний моніторинг рівня комунікативної компетентності, прагне йти шляхом комунікативного вдосконалення в різних способах його вияву.

Для з’ясування рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів ми провели діагностувальний зріз знань. Зрізові роботи містили 15 / 5 завдань, виконання яких передбачало евристичну діалогову взаємодію. Їх ми пропонували розв’язати здобувачам освіти **2-х курсів** (вступ на базі повної загальної середньої освіти й освітнього рівня «молодший спеціаліст») спеціальностей 014 Середня освіта (українська мова й література) на практичних заняттях в межах дисципліни «Культура професійного мовлення» та 015 Професійна освіта (сфера обслуговування) на практичних заняттях у межах дисципліни «Комунікація та уникнення конфліктів». Кількість здобувачів, які виконували завдання, – 60 осіб. Їм було запропоновано перечитати умови завдань загальною кількістю 15 й обрати для виконання будь-які 5. Відповідно до обраних завдань, їх виконували або в парах, або в групах. Нижче наводимо перелік запропонованих завдань.

Завдання 1. Змінюючи емоційне забарвлення слів, ви зможете контролювати власні емоції в діловому спілкуванні. Окрім того, допоможете партнеру бути емоційно стриманим. Замініть емоційні слова на нейтральні. Складіть і розіграйте діалог, використовуючи ті й ті. Яких висновків ви дійшли?

Повинен, необхідно, страшно, невдача, розгублений, провал, потрібно, жахливо.

Завдання 2. Замініть категоричні твердження на некатегоричні. Складіть і розіграйте діалог, використовуючи ті й ті. Яких висновків ви дійшли?

1. Ви завжди запізнюєтеся. 2. Ви завжди спечастеся зі мною. 3. Ти ніколи не завершуєш свої плани. 4. Ти ніколи не слухаєш мене. 5. Ви завжди виправдовуєтеся. 6. Ти ніколи нічого не робиш вчасно. 7. Ви завжди на щось скаржитесь.

Завдання 3. Залежно від формулювання запитання «негативного» («У вас немає такої послуги?») чи «позитивного» («Адже ви зателефонуйте мені завтра?») можна частково передбачити й скерувати відповідь співрозмовника. Замініть «негативно» сформульовані твердження на «позитивні». Складіть і розіграйте діалог, використовуючи ті й ті. Яких висновків ви дійшли?

«Негативно» сформульовані запитання:
1. Вам не складно буде це зробити? 2. У вас немає такої послуги? 3. Ви не думаєте, що це вигідна пропозиція? 4. У вас не буде для мене 5 хвилин? 5. Ви не зателефонуйте мені сьогодні увечері? 6. Ви не допоможете мені розв'язати це питання?

«Позитивно» сформульовані запитання:
Адже ви можете це зробити? Ви мені допоможете?..

Завдання 4. Замініть репліки тверджень «я-підходу» на репліки «ви-підходу». Складіть і розіграйте діалог, використовуючи ті й ті. Яких висновків ви дійшли?

«Я-підхід»: *1. Я вважаю, що ви помиляєтеся. 2. Я стверджую, що цей проєкт недосконалий. 3. Я хочу бачити вас о 18 годині. 4. Я хочу, щоб ви виконали це завдання. 5. Я доведу вам зараз. 6. Я вважаю, що ви повинні вибачитися.*

«Ви-підхід»: *1. Ви не думаєте, що в цьому питанні ми обоє частково помиляємося?....*

Завдання 5. Замініть репліки тверджень «ви-висловлення» на репліки «ми-висловлення». Складіть і розіграйте діалог, використовуючи ті й ті. Яких висновків ви дійшли?

«Ви-висловлення»: *1. Ви справді зацікавлені в обговоренні цього питання? 2. Ви наш однодумець. 3. Ви доклали чимало зусиль, щоб розв'язати цю проблему.*

«Ми-висловлення»: *1. Ми з вами, безперечно, зацікавлені в обговоренні цього питання...*

Завдання 6. Евфемізми – «м'якші» еквіваленти «різких» слів чи висловлень, які бажано завуалювати, наприклад, замість «бідний» – «зі скрутним матеріальним становищем», «баба», «дід» – «літня людина» й таке інше. Пригадайте не менше 10 слів, неприємних для партнера, й доберіть до них евфемізми. Складіть і розіграйте діалог, використовуючи висловлення спочатку з «неприємними» словами, а потім з евфемізмами. Чи задоволені ви перебігом діалогу? Відповідь обґрунтуйте.

Завдання 7. Поділіться на пари. Один партнер повинен висловити безтактне прохання, інший – відмовити йому, але так, щоб не набути репутації зануди й не зіпсувати стосунки з людиною. Яку роль у перебігу діалогу відіграють вербальні, а яку невербальні засоби спілкування?

Завдання 8. Поділіться на пари. У парі один – «керівник», інший – «підлеглий». Завдання «підлеглого» пояснити, що в нього не було іншого виходу, що він не навмисне запізнився, або розчулити «керівника», вигадавши відповідну історію. Завдання «керівника» – логічно довести «підлеглому», що його виправдання сумнівні й недоречні. «Керівник» навмисне посилює конфліктну ситуацію. «Підлеглий» має не піддатися провокації.

Завдання 9. Мовець розповідає про якийсь учинок. Інші вказують на негативні явища вчинку, намагаючись «зіпсувати» настрій мовцеві. Завдання мовця – протягом 2–3 хвилин протистояти напору «критиків», захищаючи свою позицію. Не потрібно «відмахуватися» від критики, потрібно наводити контраргументи.

Завдання 10. Ви відповідальний за інформаційне наповнення сайту освітнього закладу, в якому працюєте. Переконані, що сайт псує імідж закладу, оскільки інтерфейс застарів і потребує дизайнерського втручання. Для того, щоб дизайнер зробив ребрендинг, потрібні кошти, які директор закладу відмовляється виділити. Переконайте директора, що ребрендинг сайту конче необхідний, до того ж у найкоротші терміни. Розіграйте діалог із «директором».

Завдання 11. Ви працюєте в приватному закладі освіти. Необхідно переконати користувачів освітніх послуг обрати навчання саме в цьому закладі. Є певні труднощі: а) послуги вашого закладу освіти дорожчі; б) заклад освіти – конкурент відоміший. Розіграйте діалог із «користувачем освітніх послуг».

Завдання 12. Пригадайте ситуацію невдалого спілкування зі співрозмовником або спілкування

з неприємним співрозмовником у межах майбутнього фаху. Обговоріть її можливі розв'язання в групі.

Завдання 13. Ви директор приватного закладу освіти й бажаєте залучити інвестора для реконструкції. Вам необхідно: запропонувати вигідну пропозицію; переконати інвестора, що заклад дієздатний і перспективний. Розіграйте діалог із різними типами інвесторів.

Типи «інвесторів»: веселий; скупий; педант; бізнеследі; самозакоханий; молодий керівник; інтелігент; невіглас; іноземець; новатор; невпевнений у собі; нервовий; консерватор; хвалько; нахаба; боязкий.

Завдання 14. Вам необхідно нагадати про себе співрозмовникові після тривалої перерви. Як ви побудуєте бесіду? Як бесіда (особисто або телефоном) буде залежати від типу партнера? Наведіть приклади 2–3 різних ситуацій. Розіграйте їх у парах.

Завдання 15. Ви надаєте освітню послугу дистанційно (наприклад, ведете онлайнні курси підвищення кваліфікації освітян). Розіграйте в парах такі ситуації: замовлення виконане вчасно й усі задоволені; замовлення виконане якісно й вчасно, але грошей ви не отримали; в замовника є до вас зауваження, але вони необґрунтовані; ви не встигаєте виконати замовлення вчасно.

Аналіз зрізових робіт з опертям на вищезазначені критерії засвідчив, що високого рівня сформованості комунікативної компетентності досягли 12,5% здобувачів, достатнього – 58,7%; низького – 28,8%.

Найлегшими для виконання були завдання 1–5. Їх для виконання обрали 28,8% здобувачів, що свідчить про: *за мотиваційно-ціннісним критерієм* – недостатню зацікавленість у спілкуванні, бажання виконувати легкі завдання за зразком, шаблонами; небажання вступати в комунікативний акт, вибудовувати комунікацію з партнером по спілкуванню; відсутність зорієнтованості на співрозмовника; небажання усвідомлювати мотиви співрозмовника; однак рівень виконання завдань свідчить про те, що здобувач має прагнення усвідомити цінності й способи комунікації; *за когнітивним критерієм* – знання мовного коду поверхові; розуміє, інтерпретує та прогнозує комунікативні ситуації, в яких можливе вживання цих висловлень; адекватно розуміє цілі, наміри, потреби учасників комунікації, передбачає наслідки їхньої комунікативної поведінки; *за діяльнісним критерієм* – розпізнає та оцінює раніше розглянуті типові комунікативні ситуації; ставить помилкову комунікативну мету; реалізує

алгоритм дій: планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація та переконання співрозмовника слабка; *за рефлексійним критерієм* – не аналізує власний комунікативний акт або аналіз помилковий, не досягає комунікативної мети; не прагне шукати способів комунікативного вдосконалення. Отже, 28,8% здобувачів освіти, майбутніх педагогів / учителів / викладачів виявляють низький рівень сформованості комунікативної компетентності.

Складнішими для виконання були завдання 6, 7, 12, 14, 15. Їх обрали 58,7% здобувачів, що свідчить про бажання долати труднощі, виконувати завдання середньої складності. Результат виконання завдань засвідчив, що кожний зі здобувачів, які ввійшли до цієї групи: *за мотиваційно-ціннісним критерієм* – зацікавлений у спілкуванні, активно йде на контакт; прагне організувати комунікативний акт, самостійно й довільно ініціює спілкування (в межах заняття); адекватно сприймає співрозмовника, розуміє відповідну реакцію; ідентифікує мотив співрозмовника як достатню підставу для організації комунікативного акту; виявляє прагнення здобути знання цінностей і способів комунікацій; *за когнітивним критерієм* – тексти будує прості, одноманітні; обирає прийнятний стиль спілкування, використовує знання соціокультурного характеру; володіє вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки; *за діяльнісним критерієм* – розпізнає та оцінює нетипові комунікативні ситуації; ставить досяжну комунікативну мету, надаючи комунікативному актові цілеспрямованості; реалізує алгоритм дій: планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація та переконання співрозмовника на достатньому рівні; *за рефлексійним критерієм* – дає оцінку власного комунікативного акту за допомогою викладача, усвідомлює комунікативні невдачі, не завжди досягає комунікативної мети; здійснює спроби пошуку способів комунікативного вдосконалення, використовує можливості для реалізації комунікативних умінь. Отже, доходимо висновку, що 58,7% майбутніх педагогів / учителів / викладачів виявляють достатній рівень сформованості комунікативної компетентності.

Найскладнішими для виконання були завдання 8–11, 13. Їх для виконання обрали всього лише 12,5% здобувачів. Уважаємо, що результат виконання ними завдань свідчить про високий рівень сформованості комунікативної культури, а саме: *за мотиваційно-ціннісним критерієм* – зацікавлений у спілкуванні й виявляє високу комунікативну активність, розуміє необхідність набуття та реалізації комунікативної компетентності в навчальній

і позанавчальній діяльності; прагне організувати комунікативний акт у позанавчальній діяльності, довільно ініціює спілкування та виявляє прагнення бути зрозумілим; зорієнтований на сприйняття та розуміння співрозмовника, прагне досягти компромісу, співробітництва; виявляє готовність до діалогу, розуміє цінності співрозмовника, добирає наявні в комунікативному досвіді й апробує нові способи комунікації; *за когнітивним критерієм* – розуміє складні, значні за обсягом тексти; розв'язує соціокультурні конфлікти в спілкуванні; інтеріоризує соціальні контексти; вільно володіє вербальними й невербальними засобами соціальної поведінки; вміє користуватися експресивним потенціалом у спілкуванні; *за діяльним критерієм* – виявляє ситуативну адаптивність; здійснює постановку комунікативної мети успішно, надаючи комунікативному актові цілеспрямованості й перспективи.

Результати діагностики рівнів сформованості рівнів комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів подано нижче в діаграмі (рис. 1).

На нашу думку, показник низького рівня сформованості комунікативної компетентності занадто високий, а показник високого рівня, навпаки, занадто низький, оскільки фахова діяльність передбачатиме щоденне постійне спілкування зі значною кількістю співрозмовників, а отже, майбутній педагог / учитель / викладач має бути виявляти здатність, готовність і бажання спілкуватися в різних контекстах як з одним співрозмовником, так і з малою, великою групою, аудиторією; адаптувати стилі спілкування; вести перемовини в усній, письмовій,

візуальній, діалоговій формах; добирати ефективні аргументи; впевнено, але з повагою та професіоналізмом вступати в конструктивний і критичний діалог. Для цього він має володіти високим рівнем сформованості комунікативної компетентності.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що, сформованість комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів можна оцінити за мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльним, рефлексійним критеріями, кожний з яких характеризується певними показниками. Використання зазначених критеріїв дало можливість виокремити три рівні сформованості комунікативної компетентності – низький, достатній і високий. Діагностувальний зріз знань засвідчив, що 28,8% здобувачів освіти – майбутніх педагогів / учителів / викладачів – виявляють низький, 58,7% – достатній, 12,5% – високий рівень сформованості комунікативної компетентності.

Під час бесід, проведених після виконання завдань діагностувального зрізу, здобувачі зазначили, що труднощі в них виникали *не власне* у формулюванні діалогових реплік, *а саме* в процесі перебігу діалогу, коли відповідь співрозмовника була непередбачуваною, задалегідь не спрогнозованою, внаслідок чого вони змушені були змінювати власні настанови, початково сплановані висловлення, коригувати комунікативні стратегії та тактики тощо. Здобувачі освіти переконалися, що перебіг діалогу, навіть чітко спланований в уяві, в спілкуванні наживо може привести до несподіваних результатів. За умови ж досягнення діалогової взаємодії комунікація виявляється ефективною.

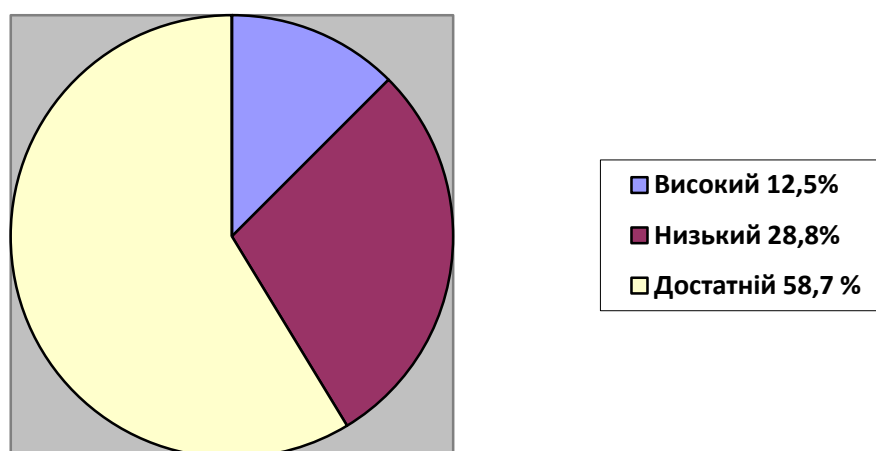

Рис. 1. Результати діагностувальних робіт: рівні сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів / учителів / викладачів

Отже, доходимо висновку, що досягнення високого рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх педагогів/учителів/викладачів під час навчання можливе за умови систематичного виконання ними завдань, що потребують діалогової взаємодії. Такі завдання дають можливість кожному здобувачеві освіти: а) виявити власний рівень сформованості комунікативної компетентності; б) з'ясувати прогалини в комунікативному досвіді

й «заповнити» їх; в) розвинути гнучкість мислення та мовлення; г) навчитися досягати комунікативної мети й бажаного прагматичного ефекту.

Перспективами подальших розвідок вбачаємо розроблення спеціальної системи ситуативних завдань і вправ, скерованих на евристичну діалогову взаємодію, задля формування в майбутніх педагогів / учителів / викладачів високого рівня комунікативної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кулик О.Д. Місце мовленнєвого розвитку в структурі комунікативної компетентності школярів. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2018. Вип. 1. С. 77–85.
2. Професійний стандарт на групу професій «Викладач закладів вищої освіти», 2021. URL: <https://cutt.ly/TveShRK> (дата звернення: 27.03.2021).
3. Професійний стандарт на групу професій «Вчитель початкових класів закладів загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)», 2020. URL: <https://cutt.ly/xveSx8D> (дата звернення: 27.03.2021).
4. Професійний стандарт на групу професій «Педагог професійного навчання», 2020. URL: <https://cutt.ly/KveSmAc> (дата звернення: 27.03.2021).

REFERENCES

1. Kulyk O.D. Mistse movlennievoho rozvytku v strukturі komunikatyvnoi kompetentnosti shkoliariv [The place of speech development in the structure of students' communicative competence]. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University*. Berdiansk: BDPU, 2018, Issue 1, pp. 77–85. (Series: Pedagogical sciences) [in Ukrainian].
2. Profesiynyi standart na hrupu profesii "Vykladach zakladiv vyshchoi osvity" [Professional standard for the group of professions "Teacher of higher education institutions"], 2021. URL: <https://cutt.ly/TveShRK> (access date: 16.03.2021) [in Ukrainian].
3. Profesiynyi standart na hrupu profesii "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel pochatkovoї osvity (z dypломom molodshoho spetsialista)" [Professional standard for the group of professions "Elementary school teacher of general secondary education", "Teacher of general secondary education", "Teacher of elementary education (with a diploma of junior specialist)"], 2020. URL: <https://cutt.ly/xveSx8D> (access date: 16.03.2021) [in Ukrainian].
4. Profesiynyi standart na hrupu profesii "Pedahoh profesiinoho navchannia" [Professional standard for the group of professions "Teacher of vocational training"], 2020. URL: <https://cutt.ly/KveSmAc> (access date: 16.03.2021) [in Ukrainian].